

ПРОБЛЕМЪТ *СВОЕ* – *ЧУЖДО* И МОДЕЛЪТ НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Татяна Александрова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Резюме. Статията се фокусира върху връзката между модела, по който се формира българският книжовен език през Възраждането, и опозицията *свое* – *чуждо*. Анализират се онези предпоставки от културен и исторически характер, които определят спецификата на противопоставянето *свое* – *чуждо* в полето на книжовния език и обясняват толерантността към чуждите влияния, свързана с ориентацията на обществото ни към европейски цивилизационни образци и културни модели. Анализира се характерът на българския пуризм.

Keywords: the model of Bulgarian literary language during the Renaissance; the opposition own – foreign; Bulgarian purism

Върху оформянето на модела на новобългарския книжовен език през Възраждането оказват влияние и редица процеси, които са свързани с опозицията *свое* – *чуждо* в предосвободенското ни общество. Добре известно е, че езикът през този период по ред причини от исторически и културен характер се превръща в основен фактор за консолидация на българската нация (вж. Aleksandrova, 2008). Възрожденският ни елит последователно се стреми да налага родния език във всички сфери на комуникация. Езикът е онази духовна територия, чрез която българите отстояват своята идентичност. Но прагматичният проект на нашите предшественици включва консолидиране на нацията около един съвременен, неархаизиран език с богата функционалност, съпоставим с развитите европейски езици. Налице е стремеж в полето на езика да се остойности онова чуждо, което се свързва с цивилизованост и престиж.

Осмислянето на опозицията *свое* – *чуждо*, като абсолютно противопоставяне и еднозначна оценка на *своето* като добро, а на *чуждото* като лошо и гибелно, е преодоляно в съвременната хуманитаристика (вж. Grekova, 1998). Като един от основните концепти на всяко колективно съзнание, противопоставянето *свое* – *чуждо* е начин за концептуализиране на различието,

обусловено от конкретни социокултурни параметри. В модерната епоха *чуждото* се мисли и като конституиращо *своето*, а *своето* може да се оценява и като непрестижно и негативно.

Категориите *свое* и *чуждо* през Възраждането не се намират в проста зависимост; те влизат в сложни конфигурации: невинаги *своето* е добро, а *чуждото* – лошо. Моделът на книжовния език изключва онова *чуждо*, което не носи цивилизационен заряд (османотурското), което заплашва да остави безлични (гръцкото), но в същото време изключва и онова *свое*, което се оценява като непрестижно и функционално непълноценно – и това е практиката да се пише на диалект, непригоден за културна комуникация.

В следващите редове ще очертаем онези предпоставки от културен и исторически характер, които са значими за осмислянето на противопоставянето *свое* – *чуждо* в полето на книжовния език и за толерантността към чуждите влияния.

На първо място ще отбележим мултиетническата среда, в която е потопено битието на българина през Възраждането. В пъстрия конгломерат от народи и вероизповедания контактът с *чуждото* е много интензивен – както на битово равнище, така и на равнището на културната комуникация и образованието. Границата *свое* – *чуждо* поначало е доста гъвкава и пропусклива (Lilova, 2001: 33), което позволява да се формира едно подчертано прагматично отношение към *чуждото*. То не се отхвърля априори, а може да стане модел или източник за развитие на *своето*.

Езиковият плурализъм на предосвободенското ни общество е другата причина, поради която *чуждото* не се осмисля като негативно и застрашаващо *своето*. През втората половина на XIX век българите си служат с различни чужди езици: османотурският е държавен език, класическият църковнославянски се изучава наред с други класически и модерни езици, а гръцкият все още не е загубил статута си на език за престижна писмена комуникация сред образования елит. Като цяло, българинът умело борава с чуждите езици – знак, че е готов да общува с останалия свят. Парадоксална изглежда ситуацията, при която в Османската империя, синоним на изостаналост – в земите на българите, лишени от политически права, съществуват училища, в които се изучават чужди езици.

Свидетелство за интереса към темата за чуждите езици е една дискусия в сп. „Български книжици“, в която се включва и Богоров, споделяйки мнението си, че „Всякой млад Българин (...) има потреба да знае един от старите язици (...). Българети да станат учени, достойни за някоя градска служба и добри търговци, трябва да знаят неизменно читире языка: Българский, Турский, Французский и Гръцкий; първий ще им служи между тях си, вторий между управлението, третий между света и четвъртий между ду големите търговци“ (Bogorov, 1858: 199).

И в свързания с униатското движение в-к „България“ излиза с публикацията „Кои от живите езици да учим“, в която авторът се застъпва за изучаването на френски, определен като „най-красивият, най-насладителният за ухото език“, по-богат, разпространен и лесен за усвояване, и призовава да се изоставят гръцкият – „изостанал от развитието на науките“ – и руският, който пълни българския с русизми (в-к „България“ I, 6, 3/14 май 1859). Като цяло, дискусиите за изучаването на чужди езици са белег на модернизацията и цивилизационните нагласи в българското общество. Налице са редица примери за използване на чужди езици или графични системи, като се започне с текстовете, писани на български, но с гръцка азбука, и се стигне до двуезичното списване на част от емигрантската преса.

За да се преодолеят формиралите се през предшестващия период (XVIII в.) отрицателни нагласи към българския език, чиято употреба е била сведена до всекидневно устно общуване и до писмена комуникация и литературна дейност на много ограничен брой грамотни хора (което го превръща в синоним на неразвит език, понякога описван дори с метафорите на разрухата), през периода на Възраждането обществената енергия се насочва към това да се докаже, че българският е годен за генериране на образци за престижна писмена култура. Опорните точки за това се търсят както в чисто български постижения, каквито са образованието и богослужението на роден език и класическата старобългарска култура, така и следването на престижни европейски образци.

Образованието на практика поема онези функции в езиковата политика, които по-късно стават приоритет на националната държава. Именно за нуждите на образованието от втората половина на XIX век категорично се налага използването на родния език и постепенното изтласкване на чужди езици (предимно гръцки) от престижните сфери на комуникация. Възрожденският елит споделя просвещенската идея за езика като инструмент на познанието, но само ако е получено на родния език. Образованието категорично толерира родния език и това води до промяна на неговия статус.

Към края на 60-те години възрожденското общество вече се стреми да се раздели с универсализма в образованието и започва да изповядва прагматизма и национализма. Във връзка с това показателно е мнението на Хр. Данов, който смята, че чуждите езици се преподават „совеъмъ безмѣстно и и безъ врѣме“. Учениците трябва да ги изучават, след като са изучили добре майчиния си език. Той призовава за повече прагматичност при изучаването им – например гръцки трябва да учи този, който живее близо до гърци или има „сношѣния с Гръция, а който е наумил да иде във Френско или има работа съ Френцы, той може да учи Френски“ (Данов, 1869: 176 – 177).

Полицентризъмът на културния живот също е предпоставка за толерантността към чужди влияния. Духовните центрове, в които българската интелигенция създава свои организации, са извън компактната ни етническа територия. Тук само ще споменем многобройната цариградска общност, Одеския и Московския кръг, българските общности в Браила и Букурещ. Много от емблематичните творби на Възраждането се печатат извън етническата ни територия.

Фактът, че голяма част от книгите, които се четат през Възраждането, са преведени от други езици, също е причина за едно по-либерално отношение към чуждото в книжовния език. Паралелно с езиковата рецепция на чужди текстове се оформят не само модерните възгледи за книжовния език, но и неговата лексикална система. Основната част от съвременната обществено-политическа и научна лексика се установява през разглеждания период, за да означаи новите реалии, свързани с културната преориентация, с интереса към света, към точните науки и техническия прогрес, с разпространението на нови идеи във века на революциите и на национализма. Близко две трети от книгите на западноевропейски автори обаче достигат до българските читатели чрез гръцки и руски преводи, т.е. през езиков и идеологическия филтър на една среда, различна както от изходната, така и от приемащата (Mishkova, 2006: 269 – 270). Така потокът на чужда лексика към българския е опосредстван от два други чужди езика, което е и една от причините за по-интензивното заемане на гръцка и черковнославянска руска лексика. Част от интернационализмите също се заемат чрез тези два езика. А художественият стил на българския език се оформя в режим на интертекстуалност с преводните текстове.

През Възраждането е налице отчетлива тенденция към синхронизиране на българското социокултурно време с ритъма на европейското – синоним на модерност, прогресивност и цивилизованост. В процеса на възприемане на европейския културен модел Н. Аретов набелязва четири тенденции: *Паисиевата линия*, която ситуира българите в координатната система на християнството; *ренесансовата линия*, която акцентира върху допирните точки на българите с античната древност, третата акцентира върху *славянската общност* и четвъртата, изявила се най-вече чрез творчеството на Раковски, пледира за индоевропейските корени на българския етнос и предлага модел за ситуирането му в световната цивилизация (Aretov, 1995: 18). В рецепцията на европейските културни модели основна е ролята на езика, който трябва да означаи новите реалии. Нашите духовни предшественици умело боравят с европейските примери, следвайки онези народи, които се образуват на родния си език и развиват и обогатяват книжовния си език.

Толерантността към чуждото в полето на езиковата практика е мотивирана от модела за модернизация на българското общество, отличаващ се

с динамично взаимодействие между универсално и уникално. То се проявява чрез една от културните дилеми на Модерната епоха – универсалните ценности на цивилизования свят и знанието да бъдат усвоени чрез уникален национален език. В края на периода на османско владичество българинът започва да преодолява изолацията и да се мисли като част от света, той е готов да възприеме новото във всички области. Данова набелязва редица процеси, които маркират модернизацията на менталитетите (вж. Danova, 2003). Любопитството да се опознаят различни народи и култури, води до появата на редица преводни съчинения, а заедно с рецепцията на нови идеи се оформят и модерните нагласи на българите спрямо книжовния език.

Както и при други народи във века на национализма, и за българите езикът е символ на единството на общността, устремена към самостоятелно политическо бъдеще. От средата на XIX век обществото ни започва да се разделя с универсализма и да се ориентира към национализма, насочен към утвърждаване на уникалността като проява на защитните механизми на националната култура и на символните функции на националния език. От друга страна, тази тенденция е „омекотена“ от новата ценностна ориентация към европейското като символ на добро, полезно и цивилизовано.

По-нататък ще разгледаме спецификата на влиянието на някои чужди езици.

Трайното закрепване на българите за ниските социални нива е причина за изграждане на защитни механизми спрямо господстващия етнос и респективно спрямо турския език, като езиковото различие се отстоява с особена пламенност. Официалният език в Османската империя не се е асоциирал с висока култура и престиж и необходимостта от неговото владение не е била голяма. Едва 10% от интелигенцията владее книжовния османотурски – на трето място след гръцки и руски. Отношението към турския е категорично негативно.

При отчетливото многоезичие и толерантност към чуждите езици опитите за налагане на османотурския в образованието срещат силната съпротива на българите и разпалват национализма им. Причината е, че преди Освобождението формиращата се национална общност се изявява именно чрез новата писмена култура – продукт на българското училище. А тя е основана на новобългарския книжовен език и приобщените към нея формират прототипа на политическата нация.

Турският оказва слабо влияние върху българския, което е резултат предимно от битовите контакти и общата административно-правна система. То обаче не е перспективно, тъй като липсват цивилизационна близост, контактите не засягат дълбинните нива на културния ни модел. Заемат се предимно думи, които изразяват реалии от бита, стопанската дейност и

институционалната практика, но не и думи, изразяващи концепти. Невъзможността за пълна адаптация на турцизмите е чисто езиковата причина за слабото влияние. Тюркоезичната лексика в български се закрепва към ниските стилови равнища и почти не развива преносни значения. Показателно за културната ориентация на възрожденското общество е и това, че до Освобождението е отпечатан един-единствен турско-български речник на фона на доста по-многобройните други двуезични речници.

Още от зората на новобългарското учебно дело е налице негативна оценка за турската лексика, срв. напр. речника приложение към „Българска граматика“ на Н. Рилски (1835), който включва турски и няколко гръцки думи, изтълкувани с „равнозначеносвателни славенски или росийски“; „Речник или Лексикон на Словенски речи, които треба да се присвоят в нашат язык“, приложен към „Кратко начертание на всеобщата история“ (1836) от А. Кипиловски, както и други издания, поставящи си за цел да изчистят езика ни от „чужди речи“. Показателно за нагласите е, че един пласт чужда лексика се замества с друга чужда лексика – тя е или от западноевропейски езици, или от славянски произход.

Всъщност тази практика може да се тълкува и като проява на книжовноезиково строителство, тъй като предлаганите за замяна турски и гръцки думи са предимно от говоримия език, смятан за непълноценно средство за книжовна употреба, и принадлежат към битовата сфера на общуване. Докато терминологичната и общокултурната лексика с гръко-латински произход не е обект за замяна. В този процес руският компонент се е смятал за необходим и полезен (Nikolova, 2015: 59). Практиката на речниците, придружаващи граматики, е продължена и от Ив. Богоров в неговата „Първичка българска словница“ (1848, II изд.), където броят на турски и гръцки думи, които се тълкуват с думи от славянски произход, е двойно по-голям, като тук в тълкувателната част са включени и думи от западноевропейски езици. Това доказва, че Богоров, смятан за най-големия пурист през Възраждането, чрез тази своя дейност по-скоро влиза в ролята на строител на книжовния език.

Докъм 30-те год. на XIX век гръцкото образование на възрожденския елит и владееването на гръцки са били синоним на цивилизованост. Огромната част от издаваните на български език книги са преведени или компилирани на български от гръцки източници. Гръцкият филтър при усвояването на европейските културни модели и идеи се оказва формиращ за схващанията на възрожденското ни общество (Mishkova, 2006: 242). Немалко автори са носители на българо-гръцки билингвизъм: владеят до съвършенство гръцки, но се определят като българи. В популярното тълкуване този феномен се нарича гърчеене, но литературният критик Васил Пундев проникновено го определя като съпринадлежност (Pundev, 1929),

като съвместяване на две идентичности – културна и етническа. Културната се осмисля като подкрепяща утвърждаването на етническата. Тази съпринадлежност понякога е драматична за личността, но винаги е плодотворна за националния ни език. Случаят с Григор Пърличев може би е най-яркият пример; на него се пада участта да стане геният на класическия епос, пчелейки престижен гръцки конкурс за поезия, но заедно с това да гони гръцкото влияние в родината си. Той не е единственият възрожденец, който допринася за развитието на родния език именно благодарение на съвършеното владееие на чуждия. Символният капитал, с който охридчанинът се сдобива в гръцката столица, по-късно ще бъде инвестиран в книжовната обработка на родния език. Неговото гръцко образование, доброто познаване на класическата литература, владееието на старогръцки и преводаческата му дейност са ценен дар за развитието на българския език, на неговата естетическа функция, за актуализирането на старинен пласт старобългарска и черковнославянска лексика като средство за стилизация в художествения текст. Макар че в личен план Пърличев изживява болезнено недостатъчното оползотворяване на тези свои умения на общественото поприще в родината си. Друг пример за подобна съпринадлежност е поетът и публицист Димитър Великсин, който пише на български, румънски и френски.

След 40-те години на XIX гръцкият започва да се мисли като заплаха за националното ни формиране най-вече заради налагането му от Патриаршията като език на богослужението и заради политиката на гръцката държава за национална асимилация чрез културно и езиково приобщаване. В този контекст особено ценен ресурс за новото поколение възрожденци се оказва утвърждаването на славянската ни идентичност. Първоначално то идва от руските славянофилски среди, и по-конкретно от трудовете на украинския историк и славист Юрий Венелин. Но това, което ни дава шанс да остойностим своя принос в европейската цивилизация, са откритията на славистиката в Средна Европа, т.е. импулсите, отново идват отвън. А те се коренят в идеята на Лайбниц историческият произход да се изследва чрез езика. И докато българите усвояват европейските ценности чрез гръцки преводи, Европа разбира за българите благодарение на откритията на славистиката. Така българите влизат в Европа „със славянска културна виза“ (Mishkova, 2006: 251). Самочувствието ни на народ, който е дал на другите славяни най-стария писмен славянски език и азбуката, нараства. Така импулсите за промяна на отрицателните нагласи към всекидневния български идват отвън, от чужди автори, което е от значение за оформяне на нагласата, че българите са споделили с останалия славянски свят своето най-високо постижение – старобългарския книжовен език. Оттук нататък критериите за свое и чуждо се филтрират през славянско-православната ни

принадлежност и през акта на споделянето на нашето уникално духовно постижение. А това е съществено за посоката на развитие на книжовния ни език и за рецепцията на черковнославянски и руски езикови елементи. Освен това се превръща в силен импулс за промяна на отрицателните нагласи към всекидневния български. На него вече се гледа като на наследник на древен и богат език, а на диалектите – като на съкровищница, съхранила автентични черти на най-стария славянски книжовен език.

Моделът, който трябва да се следва при изграждането на книжовния език, според възрожденските книжовници включва съвременна граматична структура, която да обединява българския Изток и Запад, и в същото време богатство и пригодност за културна комуникация. В това отношение най-добрият начин е приближаването към славянския. Той се смята за „велико благополучие“, сравнява се с вода, която от „источника истича“ и е много по-чиста. Доказателство за подобни нагласи откриваме в редица възрожденски текстове, а като пример може да се посочи предговорът към „Библическа повест вехтаго завета за юност“ (Predgovori, 1847: 119).

От съвременните европейски езици френският е най-широко застъпен в българските училища и най-популярен сред интелигенцията. Това е резултат от добре развитата мрежа от религиозни мисии, колежи и лицеи в Османската империя. Френският е основен език на дипломатията и тази практика частично е възприета и в контактите на българите с институциите на Империята. По данни на Н. Генчев през Възраждането най-много българи ползват френски език, след него се нареждат гръцки, руски, турски, древни езици (Genchev, 1991: 242).

Съществуват нагласи, че за да защитава успешно някаква кауза, даден вестник трябва да се издава на „общопонятен език“, какъвто е френският (напр. важни политически документи, публикации в пресата са написани или дублирани на френски; официалната кореспонденция с правителството по църковния въпрос се води на френски (Lilova, 2001: 50). Преподаването на френски се смята за еталон за добре уредено училище. Френският се въвежда като задължителен предмет в класните училища през 1865 г. със специално разпореждане на Високата порта. Нещо повече – преподаването на френски става официална политика на общините, на училищните настоятелства и на Екзархията след 1870 г. Това засилва интереса и към френската култура и литература, а с него се активизира издаването на речници, разговорници, учебници, христоматии по френска литература. Най-значителното дело е Френско-българският речник на Богоров (1869 и 1871 г.). В периода 1850 – 1875 г. излизат 48 френски учебни книги, докато за същия период от руски са преведени 17 учебника и пособия, от немски – 2, от английски – 3. Използват се и учебници в оригинал (Genchev, 1979: 273 – 292). Значително нарастват и френските заеми в български, които

формират стабилен пласт политическа, стопанска, битова, военна, морска и културна лексика.

Така заедно с усвояването на образователни, научни, политически и философски идеи, родени в други култури, се развива и книжовният ни език; възприемат се и се адаптират термини и културна лексика от други езици, като тяхното влияние е най-силно на равнището на лексиката. Като най-пропусклива за елементи от други езици лексиката най-често става обект на пуристични атаки.

Възприемането на нова лексика е част от интелектуализацията на книжовния език, която принципно не се съвместява с пуризма. За българския, който е изправен пред предизвикателството да възстанови статуса си на средство за културна комуникация и за разпространение на научни знания, по-скоро става дума за целенасочено заемане, а не просто за чуждо влияние върху българския. Българският пуризм трябва да се разглежда през призмата на езиковото строителство. Той е по-скоро декларативен и реторичен. Характер на езикови формули в предговорите на книгите от 30-те и 40-те години на XIX век са добили типичните извинения, че авторът – по собствена преценка – не е успял да употреби думи „вразумители и чисти“, „прост“, „вразумителен“ и „общоупотребителен“ език – формули, които изразяват основни принципи при създаването на възрожденския текст. От 50-те год. нататък руският фонетичен облик на общославянската лексика се превръща в проблем и започва търсене на българското звучене на общославянски думи. Налице е тенденция корективът за книжовния език да се търси в живия изговор на народа. Тази идея отчетливо се откроява във възгледите на П.Р. Славейков и на Ив. Богоров.

Показателен за пуристичните пориви в българската лексикография е „Речник на думи турски и гръцки в языка българский“ от М. Пулев и Ал. Живков (1855). В предговора е декларирано намерението на авторите да допринесат за изтласкването на „този омразен смес“ от книжовния ни език. Еквиваленти за замяна авторите търсят в говоримия език, по-малко се срещат русизми и неологизми. Според Н. Николова подходът в този речник илюстрира преодоляването на черковнославянското влияние, заместено от руското (Nikolova, 2015: 77).

Днес социолозите отчитат, че българската национална идентичност се основава предимно на толерантност, солидарност и диалогичност (Nedelcheva, 2004: 6). Изведени като фундаментални, тези характеристики се проявяват и в полето на езика, разбираен и като модел за пълноценно средство за общуване във формиращата се национална общност, и като писмена практика. Те обуславят проникваемостта му спрямо елементи от други системи, толерантността към чужди езици и липсата на краен пуризм. Въпреки че успешно изпълнява функцията си да отграничава фор-

миращата се национална общност от другите, книжовният ни език през XIX век не поема по пътя на капсулирането в специфично националната си същност. В процеса на превръщането си в стандартен той се опира на езикови формации (и като модел на формиране, и като ресурс за заемане на езикови средства), които вече са се утвърдили с престижа си в сферата на културната комуникация. Тенденцията е подкрепена от прагматичния проект на възрожденския ни елит да консолидира въображаемия национален колектив около един общ език, генетично и териториално свързан с българския етнос, но в същото време престижен и съпоставим с развитите европейски езици. Този патриотичен замисъл според Лилова се реализира чрез специфичната стратегия на младата нация „да борави гъвкаво с представите за чуждо и свое, да реабилитира ефективно престижа на родния език и заедно с това да усвоява подчертано прагматично ресурсите на другите култури“ (Lilova, 2001: 52). Модернизацията на книжовния език протича успешно, без да се стига до митологизиране на „чистия“ език на народа като „въплъщение на неговия дух“ (в Хердеровия смисъл) и до абсолютизиране на символните функции на автентични (диалектни) формации. Отношението между двете тенденции на книжовноезиковото развитие, определени в лингвистиката като изолационизъм (дивергентна тенденция) и универсализъм (конвергентна) (Danesh, 1988: 286), в българския случай е добре балансирано.

Приложен към книжовния език през периода, подобен подход позволява да разгледаме отношението *свое – чуждо* като континуум, върху който пространството между двата елемента се запълва с преходни зони, и да получим следната категоризация: **позитивното свое** (диалектното, съхранило богатствата на старобългарския) – **негативното свое** (диалектът като средство за културна комуникация) – **споделеното с другите свое** (църковнославянският език) – **усвоеното чуждо** (турски, гръцки, руски и др. елементи, които не се оценяват негативно) – **престижното чуждо** (новите заемки от класически и модерни европейски езици) – **непрестижното чуждо** (османотурски елементи, оценявани негативно). Възрожденските текстове дават редица доказателства, че оценките за *свое* и за *чуждото* се отличават с амбивалентност, а отношението между тях има характер по-скоро на динамичен процес, отколкото на устойчиво състояние (вж. подробно Aleksandrova, 2006).

Прагматичната позиция, към която се придържат книжовниците от първата половина на XIX век, е пример за това как различието може да се мисли в категориите на ценността, а в езиков план – като ресурс, а не като заплаха. Балансът между конвергентната и дивергентната тенденция в книжовноезиковото развитие кореспондира с двойствената идентификация на възрожденското общество – европоцентрична и националноцентрична.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Aleksandrova, T. (2006). Problemat svoje – chuzhdo i debatata za balgarskiya knizhoven ezik prez Vazrazhdaneto. In: *Natsionalniyat ezik v usloviyata na chuzhdi vliyania i globalizatsiya. Nauchna konferentsia, posvetena na 125-godishninata ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov* (Sofia (28 – 29 yuni 2005 g.). Dokladi. Sofia: Sayuz na uchenite v Balgaria [Александрова, Т. (2006). Проблемът свое – чуждо и дебатът за българския книжовен език през Възраждането. В: *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. Научна конференция, посветена на 125-годишнината от рождението на acad. Стефан Младенов* (София, 28 – 29 юни 2005 г.). Доклади. София: Съюз на учените в България.]
- Aleksandrova, T. (2008). Balgarskiyat knizhoven ezik kato natsionalnoidentifikatsionen projekt prez Vazrazhdaneto. In: *Balgarite, knizhovnostta, ezikat. XIX – XX vek.* Sofia: IK EMAS, 2008, pp. 9 – 62 [Александрова, Т. (2008). Българският книжовен език като националноидентификационен проект през Възраждането. В: *Българите, книжовността, езикът. XIX – XX век.* София. ИК ЕМАС, 2008, с. 9 – 62.]
- Aretov, N. (1995). *Balgarskoto vazrazhdane i Evropa.* Sofia: Kralitsa Mab [Аретов, Н. (1995). *Българското възраждане и Европа.* София: Кралица Маб.]
- Bogorov, Iv. (1858). Prosvetenie i knizhnina na balgareti. – In: *Balgarski knizhitsi. Chast parva.* 1858. Tsit. po: Za balgarski rod i ezik. Vazrozhdenskite knizhovnitsi za balgarskia knizhoven ezik. V. Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy, 2007 [Богоров, Ив. (1858). Просвещение и книжнина на българети. – В: *Български книжици. Част първа.* 1858. Цит. по: За български род и език. Възрожденските книжовници за българския книжовен език. В. Търново: Св. св. Кирил и Методий, 2007.]
- Genchev, N. (1991). *Balgarska vazrozhdenska intelligentsiya.* Sofia: Sv. Kl. Ohridski [Генчев, Н. (1991). *Българска възрожденска интелигенция.* София: Св. Кл. Охридски
- Genchev, N. (1979). *Frantsia v balgarskoto duhovno vazrazhdane.* Sofia: Sv. Kl. Ohridski [Генчев, Н. (1979). *Франция в българското духовно възраждане.* София: Св. Кл. Охридски.]
- Greкова, M. (1998). Obshtnostta: ochevidnost na podobieto ili problematizirane na razlichieto. In: *Obshtnosti i identichnosti.* Sast. i red. Anna Krasteva. Sofia: „Petekston“, pp. 20 – 41 [Грекова, М. (1998). Общността: очевидност на подобие или проблемати-

- зиране на различието. – В: *Общности и идентичности*. Съст. и ред. Анна Кръстева, София: Петекстон, с. 20 – 41.]
- Danesh, F. (1988). Pozitsii i otsenochnye kriterii pri kodifikatsii. In: *Novoe v zarubezhnoy lingvistike, vyp. XX. Teoriya literaturnogo yazyka v rabotah uchenykh ChSSR*, Moskva: Progres pp. 281 – 295 [Данеш, Ф. (1988). Позиции и оценочные критерии при кодификации. – В: *Новое в зарубежной лингвистике, вып. XX. Теория литературного языка в работах ученых ЧССР*. Москва: Прогрес, с. 281 – 295.]
- Danov, Hr. (1869). *Nashi-ty narodni uchilishta, nauka-ta i chyuzhdi-ti yazytsi*. – *Letostruy ili domashen kalendar, god I* (1869), pp. 159 – 196 [Данов, Хр. (1869). *Наши-ты народни училища, наука-та и чюжди-ти языци*. – *Летоструй или домашень календаръ, год I* (1869), с. 159 – 196.]
- Danova, N. (2003). Ideite na Prosveshtenieto i modernizatsiyata na mantalitetite. – In: *Modernostta vchera i dnes*. Sofia: Kralitsa Mab, pp. 10 – 23 [Данова, Н. (2003). Идеите на Просвещението и модернизацията на менталитетите. – В: *Модерността вчера и днес*. София: Кралица Маб с. 10 – 23.]
- Lilova, D. (2001). Populyarniyat protonatsionalizam na balgarite. – *Kritika i humanizam, 2001, kn. 12, br. 3*, pp. 31 – 53 [Лилова, Д. (2001). Популярният протонационализъм на българите. – *Критика и хуманизъм, 2001, кн. 12, бр. 3*, с. 31 – 53.]
- Mishkova, D. (2006). V tarsene na balkanskiya oksidentalizam. – In: *Balkanskiyat XIX vek. Drugi prochiti*. Sofia: Riva, pp. 235 – 272 [Мишкова, Д. (2006). В търсене на балканския оксидентализъм. – В: *Балканският XIX век. Други прочити*. София: Рива, с. 235 – 272.]
- Nedelcheva, T. (2004). *Identichnost i vreme*. Sofia: Marin Drinov [Неделчева, Т. (2004). *Идентичност и време*. София: Марин Дринов.]
- Nikolova, N. (2015). *Purizmat v epohata na Balgarskoto vazrazhdane*. Shumen: Episkop K. Preslavski [Николова, Н. (2015). *Пуризмът в епохата на Българското възраждане*. Шумен: Епископ К. Преславски.]
- Predgovori (1847). *Biblicheskaya povest vehtago zaveta za yunost*. Prevedena ot Konstantina Teodorovicha i Georgia Vladikina...1847. In: *Rodolyubiviy i blagorazumniy narode balgarskiy. Vazrozhdenski predgovori. Kniga parva* (1806 – 1865). Sofia: Sv. Kl. Ohridski, 1992 [Предговори (1847). Библическа повест вехтаго завета за юност. Преведена от Константина Теодоровича и Георгия Владикина...1847. В: *Родолубивий и благоразумний народе българский. Възрожденски предговори. Книга първа* (1806 – 1865). София: Св. Кл. Охридски, 1992.]

Pundev, V. (1929). *Grigor Parlichev*. – Biblioteka “Balgarski pisateli. Zhivot – tvorchestvo – idei”. Pod red. na M. Arnaudov. T. II. Sofia: Fakel. Sashto: Varna: LiterNet, 2004 <<http://litternet.bg/publish5/vpundev/gpyrlichev.htm>> (posledno pregledano na 23.03.2018). [Пундев, В. (1929). *Григор Пърличев*. – Библиотека „Български писатели. Живот – творчество – идеи“. Под ред. на М. Арnaudов. Т. II. София: Факел. Също: Варна: LiterNet, 2004 <<http://litternet.bg/publish5/vpundev/gpyrlichev.htm>> (последно прегледано на 23.03.2018).]

THE *OWN* – *FOREIGN* PROBLEM AND THE MODEL OF THE BULGARIAN LITERARY LANGUAGE DURING THE REVIVAL

Abstract. The article focuses on the relationship between the model in which the Bulgarian literary language is formed during the Revival period and the *own* - *foreign* opposition. It analyzes those cultural and historical prerequisites, which determine the specifics of the *own* – *foreign* opposition in the field of the literary language and explain the tolerance towards the foreign influences related to the orientation of our society towards European cultural models. The character of Bulgarian Purification is analyzed.

✉ **Dr. Tatyana Aleksandrova, Assoc. Prof.**

Institute for Bulgarian Language „Prof. Lyubomir Andreychin“
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: t_alexandrova_@mail.bg